

ეთიერ ურუშაძე

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის, ჰუმანიტარულ
სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტი.

მსოფლიოს მოსახლეობა*

მსოფლიოში დემოგრაფიული ვითარება უაღრესად მძიმეა. მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით, დემოგრაფიული მოვლენები და პროცესები ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავდება. იმ რეგიონებში, სადაც განვითარებული ქვეყნები მდებარეობენ, შობადობისა და ბუნებრივი მატების მაჩვენებლები ძალიან დაბალია. ამ რეგიონებს მიეკუთვნება ჩრდილოეთ ამერიკა, იაპონია, ევროპა, ავსტრალია და ახალი ზელანდია. მსოფლიოს დანარჩენ, ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში, რომლებსაც მიეკუთვნება აფრიკა, ლათინური ამერიკა და კარიბის აუზი, აზია (იაპონიის გამოკლებით), აგრეთვე მელანეზია, მიკრონეზია და პოლინეზია, შობადობის დონე ძალიან მაღალია და მოსახლეობა სწრაფად იზრდება. ამჟამად მსოფლიოს უფრო მეტად განვითარებულ რეგიონებში 1 237 მილიონი ადამიანი ცხოვრობს, ხოლო ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში — 5671 მილიონი, ანუ 4 434 მილიონით მეტი. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ხალხთმოსახლეობის ფონდის გაანგარიშებით, 2050 წლისათვის უფრო მეტად განვითარებულ რეგიონებში 1 275 მილიონი კაცი იცხოვრებს, ხოლო ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში — 7 946 მილიონი, ანუ 6 671 მილიონით მეტი. მოტანილი მონაცემებიდან ისიც ნათლად ჩანს, რომ მსოფლიოს მოსახლეობა გაიზრდება ნაკლებად განვითარებული რეგიონების ხარჯზე. კერძოდ, უფრო მეტად განვითარებულ ქვეყნებში 2011-2050 წლებში მოსახლეობა უმნიშვნელოდ გაიზრდება (38 მილიონით), ხოლო ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში ზრდა უაღრესად მაღალი იქნება — 2 275 მილიონი, იმაზე ოდნავ მეტი, რამდენიც იყო მთლიანად მსოფლიოს მოსახლეობა 1940 წელს. საბოლოოდ მსოფლიო მოსახლეობა სწრაფად გაიზრდება, რაც მსოფლიო საზოგადოების შემფოთებას იწვევს.

* სტატია დაიბეჭდა პროფ. ანზორ თოთაძის რეკომენდაციით.

¹ State of World Population 2010, New York, p.105.

ახლანდს დედამიწის მოსახლეობამ 7 მილიარდს მიაღწია — დაიბადა ადამიანი, რომელმაც მეშვიდე მილიარდი შეასრულა. 1999 წლის ბოლოს დედამიწაზე რიცხოვნობამ ადამიანებისა ექვს მილიარდი შეადგინა. ე.ი. ბოლო ერთი მილიარდით დედამიწის მოსახლეობა 12 წელიწადში გაიზარდა. აღსანიშნავია, რომ ასევე 12 წელიწადი დაჭირდა დედამიწის მოსახლეობის 5 მილიარდიდან 6 მილიარდამდე გაზრდას. პროგნოზული გაანგარიშებით, 2050 წლისათვის მსოფლიო მოსახლეობა 9 150 მილიონს მიაღწევს, ე.ი. 39 წელიწადში მსოფლიოში 2 150 მილიონი კაცით მეტი იცხოვრებს. ამრიგად, მოსახლეობის ზრდის ტემპი შემცირდება, მაგრამ მსოფლიოს მოსახლეობის საშუალო წლიური ზრდა მაინც მაღალი დარჩება. თუ 2000-2011 წლებში მსოფლიოს მოსახლეობა ყოველწლიურად 83 მილიონი კაცით იზრდებოდა, 2012-2050 წლებში მოსახლეობა ყოველწლიურად 54 მილიონით მოიმატებს, თითქმის საფრანგეთის მოსახლეობის ტოლი რაოდენობით.

კაცობრიობის ისტორიაში მოსახლეობა უაღრესად არათანაბრად იზრდებოდა. 15 ათასი წლის წინათ, მეზოლითის ეპოქაში ჩვენს პლანეტაზე რამდენიმე მილიონი ადამიანი ცხოვრობდა; მე-8 ათასწლეულში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე — 10 მილიონი, ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისში 200-250 მილიონის ფარგლებში, ხოლო მე-10 საუკუნეში დედამიწაზე უკვე 300 მილიონი კაცი ცხოვრობდა, 1800 წელს კი, — 905 მილიონი. რაც ადამიანი არსებობს, ეს პერიოდი კი თითქმის 2 მილიონ წელს ითვლის, პირველად ერთ მილიარდს კაცობრიობამ 1820-იან წლებში მიაღწია, მეორე მილიარდს კი, სულ რაღაც 100 წელიწადში — 1930 წელს. მე-19 და განსაკუთრებით მე-20 საუკუნეში დედამიწის მოსახლეობა სწრაფად იზრდებოდა, რაც გამოწვეული იყო ცხოვრების პირობების არსებითი გაუმჯობესებით, გადამდები დაავადებების მინიმუმამდე შემცირებით, მთელი რიგი დაავადებების წინააღმდეგ ახალი, გაცილებით ეფექტური პრეპარატების გამოყენებით, სამედიცინო მეცნიერების განვითარებით, მოსახლეობის სამედიცინო ცოდნის ამაღლებით და სხვ.

მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით, მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან კონტინენტები. 2010 წელს მოსახლეობა ყველაზე დიდი რაოდენობით ცხოვრობდა აზიის კონტინენტზე — 4 167 მილიონი, შემდეგ აფრიკაში — 1 033 მილიონი, ევროპაში — 733 მილიონი, ლათინურ ამერიკასა და კარიბის აუზში — 587 მილიონი, ჩრდილო ამერიკაში — 352 მილიონი, ოკეანეთში — 36 მილიონი. ამ წელს მსოფლიოს მოსახლეობა 6 909 მილიონს უდრიდა. აღსანიშნავია, რომ პროგნოზული გაანგარიშებით 2050 წლისათვის მოსახლეობა შემცირდება მხოლოდ ევროპაში — 733 მილიონიდან 691 მილიონამდე. მოსახლეობა ყველაზე მეტად გაიზრდება აზიასა (4 167 მილიონიდან 5 231 მილიონამდე) და აფრიკაში (1 033 მილიონიდან 1 999 მილიონამდე).

ამჟამად მსოფლიოს მოსახლეობის ზუსტად ნახევარი ქალაქად ცხოვრობს. ეს მაჩვენებელი მაღალია უფრო მეტად განვითარებულ (75 პროცენტი) და მნიშვნელოვნად დაბალი უფრო ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში (29 პროცენტი).

მსოფლიო მოსახლეობის რაოდენობის დინამიკა

წლები	მილიონი კაცი	წლები	მილიონი კაცი
ჩვ. წ. პირველი საუკუნე	200	1940	2 260
1000	300	1959	3 000
1500	450	1960	3 021
1800	905	1974	4 000
1850	1 247	1987	5 000
1900	1 630	1999	6 000
1930	2 000	2011	7 000

წყარო: ა. სახვაძე., ჟურ. "დემოგრაფია", №1, 1999, გვ. 88.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ხალხთმოსახლეობის ფონდი აქვეყნებს 186 ქვეყნის შესახებ დემოგრაფიულ მონაცემებს. ქვეყნების უმრავლესობა მცირერიცხოვანია. 72 ქვეყანაში (39 პროცენტი) ცხოვრობს 5 მილიონამდე კაცი, 30 ქვეყანაში (16 პროცენტი) — 5 მილიონიდან 10 მილიონამდე, 60 ქვეყანაში (32 პროცენტი) — 10 მილიონიდან 50 მილიონამდე, 13 ქვეყანაში (7 პროცენტი) — 50 მილიონიდან 100 მილიონამდე, 7 ქვეყანაში (4 პროცენტი) — 100 მილიონიდან 200 მილიონამდე. ამასთან, 317 მილიონი ადამიანი ცხოვრობს ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ხოლო ორ ქვეყანაში — მილიარდზე მეტი, კერძოდ, ჩინეთსა (1 354 მილიონი) და ინდოეთში (1214 მილიონი). პროგნოზის თანახმად, 2050 წლისათვის მოსახლეობა უმრავლეს ქვეყანაში გაიზრდება. რაც შეეხება ყველაზე ხალხმრავალ ქვეყნებს, მოსახლეობა მხოლოდ ორ ქვეყანაში შემცირდება — იაპონიასა (127 მილიონიდან 101,7 მილიონამდე, 25,3 მილიონი კაცით) და რუსეთის ფედერაციაში (140,9 მილიონიდან 116,1 მილიონამდე, 24,3 მილიონი კაცით). დანარჩენ ხალხმრავალ ქვეყნებში მოსახლეობა მეტ-ნაკლებად გაიზრდება, კერძოდ, პაკისტანში (180,8 მილიონიდან 335,2 მილიონამდე, 105,4 მილიონით), ნიგერიაში (154,7 მილიონიდან 289,1 მილიონამდე, 130,8 მილიონით), ამერიკის შეერთებულ შტატებში (314,7 მილიონიდან 403,9

მილიონამდე, 86,3 მილიონით) და ა.შ. მეტად არათანაბრად გაიზრდება მოსახლეობა ჩინეთსა და ინდოეთში. ჩინეთში მოსახლეობა მხოლოდ 62,0 მილიონით მოიმატებს, ხოლო ინდოეთში — 399,3 მილიონი კაცით და იგი მოსახლეობის რაოდენობით მნიშვნელოვნად გაუსწრებს ჩინეთს, კერძოდ, 196,8 მილიონი კაცით. 2050 წელს ჩინეთში იცხოვრებს 1 417,0 მილიონი, ხოლო ინდოეთში 1 613 მილიონი კაცი, ანუ მსოფლიოს მოსახლეობის 17,6 პროცენტი.

ჩვენი ქვეყანა მცირერიცხოვან ქვეყნებს მიეკუთვნება. 2011 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით საქართველოში (იმ ტერიტორიაზე, სადაც ვრცელდება საქართველოს ხელისუფლების იურისდიქცია) 4 469 ათასი კაცი ცხოვრობდა. 2050 წლისთვის ქვეყნის მოსახლეობა მილიონზე მეტი კაცით შემცირდება, ხოლო ზოგიერთი პროგნოზული გაანგარიშებით 2 700 ათას კაცზე მეტი არ იქნება. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების ხანაში, მე-13 საუკუნის პირველ ნახევარში ქვეყანაში 8 მილიონი კაცი ცხოვრობდა და საქართველოს მოსახლეობა მსოფლიოს მოსახლეობის 2,3 პროცენტს შეადგენდა, ხოლო მსოფლიოს მოსახლეობის ყოველ ათი ათას კაცში 228 კაცი იყო საქართველოში მცხოვრები. ამჟამად, საქართველოს მოსახლეობა მსოფლიოს მოსახლეობის 0,06 პროცენტს შეადგენს და მსოფლიოს მოსახლეობის ყოველ ათი ათას კაცში საქართველოს მოქალაქე ექვსი კაცია.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში ჯერ კიდევ მაღალია წერა-კითხვის უცოდინართა დონე, განსაკუთრებით ქალებში. ამჟამად წერა-კითხვა არ იცის 15 წელზე უფროსი მამაკაცების 11,6 და ქალების 20,6 პროცენტმა. ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად განსხვავდება მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით. უფრო მეტად განვითარებულ რეგიონებში წერა-კითხვა არ იცის მამაკაცების მხოლოდ 0,5 და ქალების 0,8 პროცენტმა, ხოლო ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში — შესაბამისად 14,4 და 26,2 პროცენტმა. კონტინენტების მიხედვით, ეს მაჩვენებელი მაღალია აფრიკაში — 27,6 და 44,3 პროცენტი. ზოგიერთ ქვეყანაში კიდევ რეკორდულად მაღალია წერა-კითხვის უცოდინართა რაოდენობა, კერძოდ, ნიგერიაში (57,1 და 84,9 პროცენტი), ბენინში (46,9 და 72,1 პროცენტი) და ა.შ. პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებში თითქმის მთელი მოსახლეობა წერა-კითხვის მცოდნეა. ამავე დროს პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში მცირდება საშუალო განათლების მქონე ახალგაზრდების ზოგადი მაჩვენებელი. თუ ადრე ეს მაჩვენებელი 100 პროცენტს უდრიდა, ამჟამად საქართველოში საშუალო განათლების მქონე მამაკაცების 90 და ქალების ასევე 90 პროცენტი. ამ მხრივ პოსტსაბჭოთა სივრცეში ყველაზე ცუდი მდგომარეობაა რუსეთის ფედერაციაში (85 და 83 პროცენტი), ყირგიზეთსა (86 და 87 პროცენტი) და ტაჯიკეთში (91 და 76 პროცენტი), ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში კი, საშუალო განათლების მქონეთა მაჩვენებელი თითქმის აღრინდელ დონეზეა (100 პროცენტი).

მსოფლიოში საშუალო განათლების მქონეთა მაჩვენებელი იზრდება, მაგრამ იგი მაინც დაბალია — მამაკაცების 68 და ქალების 65 პროცენტი. ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში გაცილებით მძიმე მდგომარეობაა — მამაკაცების 63 და ქალების 60 პროცენტს აქვს საშუალო განათლება. უფრო მეტად განვითარებულ ქვეყნებში აღნიშნული მაჩვენებელი როგორც მამაკაცებისთვის, ასევე ქალებისთვის 98 პროცენტია. ცალკეულ, განსაკუთრებით აფრიკის ქვეყნებში, ახალგაზრდების დიდი უმრავლესობა ვერ იღებს საშუალო განათლებას. მსოფლიოში საშუალო განათლების მქონე ახალგაზრდების მაჩვენებელი ყველაზე დაბალია ნიგერიაში — მამაკაცებისათვის იგი 13, ხოლო ქალებისათვის 8 პროცენტია. ასევე დაბალია იგი ბურკინა-ფასოში (13 და 13 პროცენტი), ჩადში (26 და 12 პროცენტი), ავღანეთში (39 და 15 პროცენტი). შედარებით მაღალია იგი ხალხმრავალ ჩინეთსა (77 და 78 პროცენტი) და ინდოეთში (59 და 49 პროცენტი).

ზემოთ მოყვანილი მონაცემების მიხედვით, მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდის ტემპი ოდნავ შენეელდება, თუმცა იგი ისევ მაღალ დონეზე დარჩება. ცალკეულ ქვეყნებს კი მოსახლეობის დიდი რაოდენობისა და შეზღუდული სასოფლო-სამეურნეო საფარგულების პირობებში უჭირთ მოსახლეობის უზრუნველყოფა სურსათით, მით უმეტეს თუ ქვეყანა ეკონომიკურად განვითარებად ქვეყნებს მიეკუთვნება და არ ძალუძს მიწის დასამუშავებლად თანამედროვე სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის, სასუქისა და მზამქიმიკატების გამოყენება. ამ ქვეყნად მოვლენილი ყოველი ადამიანის არსებობისთვის კი საჭიროა გარკვეული მიწის ფართობი. ამ მაჩვენებლით მსოფლიოს ქვეყნები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ქვეყნების უმრავლესობაში ერთ ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო საფარგულზე ერთი და ერთზე ნაკლები ადამიანი 91 ქვეყანაში მოდის. 13 ქვეყანაში კი ერთ ჰექტარ საფარგულზე 5 და მეტი ადამიანი მოდის. მაგალითად, ბანგლადეშში ეს მაჩვენებელი 9.9 კაცს, ომანში 8,3-ს, ეგვიპტეში 6,8 კაცს შეადგენს, ხოლო ხალხმრავალ ჩინეთსა და ინდოეთში შესაბამისად 5,6 და 3,5 კაცს. საქართველოში ერთ ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო საფარგულზე 1,3 კაცი მოდის, ხოლო მის მეზობელ ქვეყნებში, კერძოდ, აზერბაიჯანში — 1,0 კაცი; თურქეთში — 0,8; სომხეთში — 0,7 და რუსეთში — 0,1 კაცი.²

თანამედროვე მსოფლიოს დემოგრაფიული განვითარება უკიდურესობებით ხასიათდება. ეს, უპირველეს ყოვლისა, შეეხება შობადობას. განვითარებულ ქვეყნებში კრიზისულ ზღვრამდე მცირდება შობადობა, ხოლო განვითარებად ქვეყნებში შობადონის დონე ძალიან მაღალია. ამ პროცესს ნათლად ახასიათებს შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტები, რომელიც გვიჩვენებს, თუ საშუალოდ რამდენ ბავშვს აჩენს ერთი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში. როდესაც ყოველი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ბადებს 2,1 ბავშვს, ამ შემთხვევაში მოსახლეობა თანაბრად

² State of World Population 2010, New York, p. 202-205.

მრავლდება, თაობათა განახლება ერთი და იმავე რაოდენობით ხდება. მართალია, ორი ბავშვი უნდა ანაზღაურებდეს მშობლებს, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ ყველა ბავშვი ვერ აღწევს იმ ასაკს, როდესაც თვითონ უნდა გახდეს დედა, ყველა არ გათხოვდება და არც შვილი ეყოლება ყველას. სწორედ ამ ფაქტორების გამო მშობლების ასანაზღაურებლად საჭიროა ქალს ჰყავდეს 2,1 ბავშვი. ამიტომ ქალს საშუალოდ 2,1 ბავშვზე მეტი უნდა ჰყავდეს, რომ მოსახლეობა გამრავლდეს.

შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2010 წელს 2,1-ზე ნაკლები 77 ქვეყანაში (ქვეყნების 41,4 პროცენტი) იყო, რაც იმას ნიშნავს, თუ ასე გაგრძელდა, ამ ქვეყნებში მოსახლეობა თანდათანობით შემცირდება. ამავე დროს 49 ქვეყანაში (26,3 პროცენტი) ყოველი ქალი 2,1-დან 3 ბავშვს აჩენდა, 55 ქვეყანაში (29,6 პროცენტი) 3-დან 6-მდე ბავშვს, 4 ქვეყანაში 6-დან 7-მდე ბავშვს, ხოლო ნიგერიაში საშუალოდ ყოველი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში 7,1 ბავშვს ბადებს. საქართველოში შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 1994-2007 წლებში 1,5-1,4 ფარგლებში მერყეობდა.

აღსანიშნავია, რომ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2,1-ზე ნაკლებია მცირერიცხოვან ქვეყნებში, მრავალრიცხოვან ქვეყნებში კი მაჩვენებელი ძალიან მაღალია, რაც საბოლოოდ განაპირობებს სწრაფ ზრდას. მოსახლეობის უადრესად სწრაფი ზრდის პირობებში ბუნება ვეღარ ასწრებს ადამიანის მიერ მოხმარებული რესურსების აღდგენას, რის გამოც საზოგადოება შიშს გამოთქვამს. მიაჩნიათ, რომ ამ მდგომარეობიდან გამოსავალი არის მოსახლეობის სტაბილიზაცია, ხოლო შემდეგ მისი თანდათანობითი შემცირება.

ყოველივე ზემოთქმულის გამო დემოგრაფიული პრობლემები თანამედროვე მსოფლიოს წინაშე მდგარ ხუთ გლობალურ პრობლემათა შორის შედის. ასეთ პრობლემებად მსოფლიო საზოგადოებრივ აზრს მიაჩნია: მშვიდობის შენარჩუნება, ყოფილ კოლონიებსა და დამოკიდებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა, კაცობრიობის უზრუნველყოფა ენერგიის წყაროებით, გარემოს დაცვა და დედამიწის მოსახლეობის სწრაფი ზრდა.